

Vredelievenden en vredestichters

in de monastieke traditie

Guerric Aerden osco

Benedictus van Nursia schreef zijn Regel¹ niet voor een kudde makke schapen. Hij gaf hem aan mensen die al eens bedenkelijke ambities koesteren, zich aanmatigend opstellen, verwaand, ongehoorzaam, hoogmoedig of nukig zijn. De monnikenvader hield er zelfs rekening mee dat onder zijn ‘zonen’ onverlaten konden voorkomen die er op los slaan, blindelings tekeergaan of de communio met hun broeders dreigen te verbreken. Kortom, Benedictus schreef zijn Regel voor ‘heerlijk onvolmaakte’ mensen die toch in vrede willen samenleven. Zes eeuwen later zullen cisterciënzers als Bernardus van Clairvaux en Aelred van Rievaulx geschriften uitbrengen die onder meer over het broederlijk samenleven en het handhaven van liefde en vrede handelen.

Geschonken én te zoeken vrede

Dat vrede binnen een disparate groep met gebeurlijk onbeheerst gedrag niet verzekerd is, hoeft geen uitleg. Is de *pax benedictina* dan een utopie, een soort leugenachtig cliché dat alleen mooi oogt als opschrift boven een abdijpoort? Toch niet. De vrede in de gemeenschap van Sint-Benedictus – dat kleinschalig ‘atelier’ van de Kerk – is zelfs altijd voorgegeven.

Monniken beseffen dat de vrede al in hun bezit is, want ze delen in het paasmysterie. In de dagelijkse eucharistie geven ze elkaar die vrede door een ‘accolade’ of een kus uit te wisselen. Een mooiere gestalte van Jezus’ belofte bestaat niet. Jezus liet zijn leerlingen vrede na en geeft haar onophoudelijk op een wijze die de wereld niet kent (Joh 14,27). In het centrum van de balorige kudde staat dus altijd het Lam Gods, symbool van onschuld en vrede. Maar dat Lam Gods moet ook telkens weer opgezocht worden. Jezus lijkt soms te slapen op de achtersteven van het scheepje van de gemeenschap dat zich midden een hevige storm bevindt (Mc 4,37-38). En zou Hij ook niet wenen bij de aanblik van een verdeelde monastieke gemeenschap, om een ogenblik later te zuchten: “Mocht ook gij inzien wat u tot vrede strekt, maar thans is dat voor uw blik verborgen.” (Luc 19,42)

Monnik en duiven op het binnenkoertje van de abdij van Orval.

Bron: www.flanders-inside.skynetblogs.be.

Jezus, de Vredevorst, is er al, maar Hij moet tegelijk gezocht worden. God zoeken is juist hét ambacht van de monnik! De Regel van Benedictus bepaalt dat een ouderling erop toeziet dat de kandidaat-monnik waarlijk God zoekt (RB 58,7). God zoeken – het krijgt door de menswording in Jezus Christus een heel bijzondere inhoud en vorm: de menselijkheid waarmee God zich bekleedde om tot ons te komen, is tevens de weg die Hij ons geeft om Hem te vinden. Vrede vinden en haar bewerken in een hechte band met anderen betekent niets anders dan onze menselijkheid bevestigen. Daarbij speelt het woord een onvervangbare rol.

Dat woord kan het moeilijke gesprek of de respectvolle dialoog zijn, waardoor conflicten worden uitgepraat en vrede ingang doet. Maar dat woord kan ook Gods Woord zijn, beluisterd en overwogen in de liturgie en de geestelijke lezing. “Wie weet niet”, vraagt de heilige Aelred van Rievaulx in een van zijn preken, “dat het de Heer Jezus is die we dienen te zoeken in de Schriften?”² Het opdelen van de voorgegeven vrede in de benedictijnse gemeenschap heeft dus ook veel met de typisch monastieke praktijk van de *lectio divina* te maken: open en ontvankelijk beluisteren van het Woord in heel zijn volheid. Een gemeenschap waar die praxis op een laag pitje staat, ziet niet zelden haar vrede bedreigd. Eventjes ‘elkaar over de bol aaien’ helpt dan geen zier.

In de benedictijnse gemeenschap is de Heer de voorgegeven vrede die gezocht en opgedolven wordt, die uitstaat naar een volheid van vrede die zich pas in het licht van Christus’ wederkomst naar alle uithoeken zal verspreiden.

Eerst zelf tot vrede komen

Vrede is altijd een gelaagde en complexe realiteit. Ze heeft haar actieradius zowel in het hart van het individu als tussen mensen en gemeenschappen, in organisaties, op ecologisch en mondiaal vlak. Maar monniken hebben altijd prioriteit gegeven aan een concrete vrede die zich eerst en vooral binnenin moet kunnen nestelen. Pas dan krijgt zij kans van slagen op het sociale of

Evagrius Ponticus (345-399).

politieke forum. Vrede die slechts afwezigheid is van oorlog of zich aandient in een evenwichtsacrobatie tussen machtsblokken, is niet erg consistent of betrouwbaar.

Benedictus leerde, via de geschriften van Evagrius van Pontus († 399) en Johannes Cassianus († 435), uit de ervaringen van het Egyptisch en Palestijns monnikendom, en integreerde die inzichten in zijn Regel. Zijn denkbeelden over vrede zijn volledig in lijn met het vroege monachisme: vrede ontstaat als de pathologische processen bij de individuele monnik de pas worden afgesneden. Zolang iemand zich laat meeslepen door consumentisme, hebzucht, erotiek, woede, luiheid, depressie, jaloezie, paranoia of eigenwaan, kan er van rust, stabiliteit en vrede geen sprake zijn. In zijn vierde hoofdstuk, dat handelt over de middelen om het goede te doen (d.i. tot vrede te komen) somt Benedictus een rist attitudes op die het innerlijk helpen te zuiveren: niet hoogmoedig zijn, niet onmatig drinken, niet te veel eten, niet slaperig zijn of lui, niet steeds morren of op anderen afgeven. (cf. RB 4,34-40) Wie zijn gezond verstand gebruikt, kan daar alleen maar mee instemmen. Immers, waar graaiende consumptie heerst, staat de *communio* op losse schroeven. Bittere rancune ondermijnt de eendracht. En gemor is een ziekmaker, hij vernietigt de vrede. Het valt trouwens op dat Benedictus ronduit allergisch is voor gemor; zelfs onderdrukte uitingen van gesakker en geklaag veroordeelt hij scherp (cf. RB 4,39; 5,14.17-19; 23,1; 34,6; 40,8-9; 53,18).

Zuivering van het hart was bij de oude monniken een kerntaak. Dat 'werk' zouden we vandaag een heuse psychotherapie kunnen noemen. Het was erop gericht de oorspronkelijke gelijkenis met God te herstellen en het hart van de monnik tot woonplaats van vrede te maken. Vrede was voor de oudvaders analoog aan *apatheia*, een monastiek begrip dat we beter vertalen met 'innerlijke harmonie' en 'rust', dan met 'gevoelloosheid' of 'apathie'.

Pathologische afwijkingen en deformaties ervoeren de woestijnvaders als obstakels bij de ontvouwing van het plan van de Schepper. 'Verlossing' (*soteria*) betekende voor hen het wegnemen van die hinder. Daartoe is een haar scherpe analyse van de bewegingen van ziel en lichaam nodig. Driften en passies, gedachten en sentimenten die aan de wortel liggen van afwijkende gedragingen, moeten in kaart worden gebracht. Zo besteedden de eerste monniken aan woede of gramschap bijzonder veel aandacht. Evagrius was ervan overtuigd dat de toorn een demonische kracht heeft en het verstand verduistert. Verdoken 'koleire' verwoest het lichaam, zowel dat van het individu als dat van de gemeenschap. Zij leidt tot maagzweren, verstoort de slaap en irriteert gal en lever. Wel gaf Evagrius toe dat er een gerechtvaardigde toorn bestaat. Deze kan worden ingezet tegen de hartstochten en tegen het onrecht.

Maar de ongeduldige, verwarrende woede is een teken van onvolwassenheid: ze bewijst dat je de ander in zijn anders-zijn niet kunt aanvaarden.

De vertoornde mens kan alleen genezen als hij alles leert te verzaken wat een kind liefst onmiddellijk en in zijn volheid bezit. Het geneesproces komt neer op de adaptatie van een houding van geduld, kalmte en zachtmoedigheid. Ook vergevensgezindheid hoort tot dat pakket. Volgens Evagrius is zachtmoedigheid de monastieke kwaliteit bij uitstek. En dan gaat het niet om brave vriendelijkheid of zwakheid, want er schuilt kracht in zachtmoedigheid. De Griekse term voor zachtmoedigheid – *'prautes'* – spreekt boekdelen. Immers, het woord duidt ook een getemd paard aan. Zo'n paard blijft oersterk, maar het luistert wel naar de stem van zijn meester. In zachtmoedigheid trilt dus evengoed een snaar van moedige gehoorzaamheid mee. Vrede, zachtmoedigheid en gehoorzaamheid sluiten, als het goed is, een stevig pact.

De monnik die zijn hart gezuiverd heeft, komt in een toestand van vrede. Hij heeft gevolg gegeven aan wat God, luidens de proloog van de Regel van Benedictus, aan zijn arbeider vraagt: “Zoek vrede, ga die achterna.” (RB prol.,17) Zo ontmoet hij God, omdat God geen God van wanorde maar van vrede is. (cf. 1 Kor 14,33)

Vrede in zichzelf, met de ander, in God

Innerlijke vrede oefent een weldadige invloed uit op anderen. Maar wie enige ervaring met het communiteitsleven heeft, beseft ook dat de zo moeizaam bevochten innerlijke vrede op slag en stoot onderuit kan worden gehaald door de lieve huisgenoten. De focus mag daarom nooit alleen op het nastreven van de eigen rust en vrede liggen, hoezeer die ook primeert. “Wanneer in je binnenhuis de vrede volledig is hersteld, moet die zich uitbreiden naar de naaste, opdat ook God zelf je zou kunnen liefkozen met de kus van zijn mond”, schreef Bernardus.³ God kust je alleen als je eerst jouw vrede naar de naaste hebt gebracht.

Aelred van Rievaulx spreekt dan weer over drie spirituele sabbatten die de drie vredes in één streng weven. De vrede met jezelf is het eerste oogpunt dat bereikt wordt in de sabbat na een zesdaagse werkweek. Dan volgt de vrede met de huisgenoten, waarbij je als het ware naar buiten wordt getrokken naar alle anderen, vijanden niet uitgesloten. Dit is de tweede sabbat na zes jaar arbeid. Ten slotte daagt de vrede met God – een vrede die genoten wordt in de vrije en stille ruimte van het gezuiverde hart, op de sabbat der sabbatten in het vijftigste jubeljaar.⁴ Telkens bereikt de mens een volheid van ‘onwrikbare kalmte’.

Aelreds mentor en ordesgenoot, Bernardus van Clairvaux, merkte al eerder op dat er een interactie is tussen de drie vormen van vrede – vrede in zichzelf, met de medebroeder, in Christus. In zijn magistrale 29ste preek op het Hooglied verwittigt hij ook voor de pijn die het vredeswerk veroorzaakt. Er is geen vrede is zonder leed. Het vers “de zonen van mijn moeder trokken ten strijde tegen mij” (Hoogl 1,6) geeft de abt alle aanleiding om uit te weiden over de broederliefde in de gemeenschap en over de vrede die daarin gezocht en gevonden wordt.

Broederlijke vrede: een kwetsbaar goed

Van je familie moet je het hebben! Van een dergelijke ironie druipt het reeds aangehaalde vers uit Hooglied: “De zonen van mijn moeder trokken ten strijde tegen mij.” Bijbelkenner Bernardus is niet uit het lood geslagen, want hij herkent er ook een evangelievers in: “Iemands huisgenoten zullen zijn vijanden zijn.” (Mt 10,36) Maar hoe ga je daarmee om?

Voor de plaag vanbinnen moeten we alerter zijn dan voor de vijand in de buitenwereld, beweert Bernardus. Die plaag is de pijn en de ergernis. Om dat te illustreren citeert de abt een psalmvers: “De mens die mij vrede schonk, met wie ik mijn brood deelde, hief zijn hiel tegen mij.” (Ps 41,10) Wat de pijn zo scherp maakt, is dat ze werd aangedaan door mensen met wie je huis en tafel deelt. Maar verder laat Bernardus zijn monniken vrij om zelf in te vullen wie hun vijanden zijn. Wie zijn vijand herkent, kan hem ook loslaten en tot vrede komen.

Was de communititeit van Clairvaux dan een horde wolven? Bijlange niet. Net zoals Aelred dat deed in Rievaulx, herinnerde Bernardus zijn monniken in Clairvaux graag aan de courante ervaring die een ander psalmvers beschrijft: “Hoe goed en weldadig is het als broeders samen te wonen.” (Ps 133,1) In cisterciënzerkloosters was en is de benaming ‘school van liefde’ heus geen loze term. Het twaalfde-eeuwse Cîteaux was trouwens gesticht om het monachisme een nieuw elan te geven door de radicaliteit van het evangelisch samenleven te benadrukken. Maar een broederlijke gemeenschap voedt zich aan saamhorigheid en niet aan ergernis (*‘in unum et non in scandalum’*), waarschuwt Bernardus. De abt meent dat die broederlijke vrede er komt als ieder het goede nastreeft, het beste zelfs: de liefde.

Zijn jullie niet allemaal zonen van onze orde, zonen van één moeder? Is elk van jullie niet een broeder voor de ander? Wat kan jullie van buiten dan nog verward of verdrietig maken, zolang jullie het binnen goed hebben en een broederlijke vrede genieten? Er staat geschreven: ‘Wie kan jullie immers kwaad doen, als jullie nastreven wat goed is?’ Daarom moeten jullie de betere genadegaven nastreven om te bewijzen dat het goede streven je eigen is. De allerbeste gave is de liefde (1 Kor 13,13).⁵

Het verlangen lief te hebben genereert een positieve dynamiek in de communititeit. Verder speelt de abt van Clairvaux in zijn Hoogliedpreek met de spanning tussen ‘binnen’ en ‘buiten’. Omdat een gevaar van binnen meer te duchten valt dan een vijand van buiten, pleit hij voor een sterke en goed geordende burcht waarin de monnik zich teweerstelt tegen alle mogelijke dreigingen, ook die van buiten. Die burcht is de innerlijke vrede die wortel moet schieten aan de binnenkant. Het initiatief tot die vrede moet van de broeder zelf uitgaan.

Dit is wat ik jullie zeg: laat jullie vrede van jullie zelf komen en dan zal alles wat van buitenaf dreigt geen angst meer inboezemen, omdat het geen schade kan aanbrengen. Er ligt geen enkele vertroosting in wat aan de

Abbaye de Saint-Hilaire (Languedoc). © foto: Nicole Guth.

buitenkant verlokkelijk lijkt, als aan de binnenkant onverhoopt het zaad van de tweedracht kiemt.

De abt laat vervolgens een aanbeveling volgen waaruit zijn medebroeders kunnen opmaken dat ze vooral ook vrede onder elkaar moeten nastreven en bewaren. De band van de vrede onder de broeders is immers een kostbaar maar kwetsbaar goed!

Daarom, mijn dierbare broeders, bewaar de vrede onder elkaar en berokken elkaar geen pijn, niet door wat je doet, niet door wat je zegt, niet door wat je een ander tersluiks te kennen geeft. Voorkom dat iemand verbitterd raakt en gevangen blijft in kleinzieligheid of drift, want dan zou hij zich gedwongen voelen om bij God een geding aan te spannen tegen wie hem gekwetst en gegriefd hebben (...). Denk erom dat wie een dergelijke misstap begaat tegen zijn broeder, ook tegen Christus een misstap begaat.⁶

Christus als derde in de relatie

Tussen de broeders onderling staat telkens Christus. Zijn vrede, die de broeders elkaar tijdens de eucharistie toewensen, mag geen Judaskus worden. De verbitterde, gekwetste of gekrenkte broeder kan altijd beroep aantekenen bij Christus die dan als het ware als openbare aanklager of officier van justitie optreedt. Toevlucht zoeken bij Jezus als er angstige of getroebleerde gevoelens opkomen, is een gedachte die we ook bij Aelred van Rievaulx terugvinden.

Abbaye Le Thoronet (Provence). De 'lavabo' in het kloosterpand is ook de plek voor stil sociaal contact onder de monniken. © Jean Krausse.

Als je bang bent en siddert, als je op ieder moment vreest te zullen bezwijken en als je dan naar jouw Jezus snelt, dan zal Hij die je bemint aan jouw zijde staan. (...) Als er angstige vragen opkomen over de redenen en oorzaken van de verwarring in de wereld; als je voeten wankelen bij het zien van de vrede van zondaars die ontsnappen aan het lijden van de mensen en niet zoals anderen worden getuchtigd, zoek dan een schuilplaats waar je met Jezus in gesprek kunt treden, alleen met de Ene.⁷

Kwaad spel lijkt onvermijdelijk, in een monnikengemeenschap evengoed als in een andere groep. Niet iedereen, zo weet Bernardus, beschikt over een 'liefde die alles gelooft' (1 Kor 13,7), dit wil zeggen: over een geloof dat zelfs het kwade ten goede keert. Een mens is nu eenmaal geneigd veeleer het slechte dan het goede te denken, leert ons het psychologisch doorzicht van de abt van Clairvaux. In een orde waar stilzwijgen de regel is, ontstaan onuitgesproken argwaan en wantrouwen. De wonde is geslagen en kan niet geheeld worden, daar ze verborgen blijft. Rancune doet dan haar verscheurend werk en verwoest de vrede.

Elkaar de vriendendienst bewijzen is elkaars hart in vrede bewaren. © AP.

Zo wordt de broeder door chagrijn verteerd en sterft hij door een dodelijke wond die verborgen blijft. Hij zucht in zichzelf en wordt helemaal door woede en gepieker in beslag genomen. In stilte kan hij aan niets anders denken dan aan de belediging die hem werd aangedaan. Hij kan niet bidden. Hij kan niet lezen. Hij kan zich niet aan heilige zaken wijden. Zo wordt de geest die hem leven geeft, afgesneden en bij gebrek aan voedsel glijdt zijn ziel af naar de dood, hoewel Christus toch ook voor hem gestorven is. En dan vraag ik je: wat gaat er intussen in jou om? Welke smaak vind je nog in je gebed en wat doe je intussen? Luid en bezorgd verheft Christus zijn stem vanuit het hart van de broeder die jou gegriefd heeft.

De kwetsuur steekt aan beide kanten. Zowel de aanstichter als het slachtoffer zijn gewond. Maar beiden staan ook onophoudelijk voor de Rechterstoel. Al vindt de ene dat de ander om zo'n futilliteit niet zo diep gekwetst hoeft te zijn, voor het goddelijk gerecht is de zaak wel gewichtig.

Of wat denk je zelf? Jij vindt de zaak waarmee je Christus beledigt en waarvoor je voor Gods gerecht gesleept kunt worden, eerder onbeduidend? Toch is het vreselijk om in de handen van de levende God te vallen (Hebr. 10,31).⁸

Vrede is een kostbaar goed in de benedictijnse gemeenschap. De relaties tussen de broeders lopen steevast over Christus die vrede *is* en vrede bewaakt. Bij de

Bron foto: Centrum voor Vredesethiek, KU Leuven.

correctio fraterna (broederlijke vermaning) waarmee in het verleden al te kwistig werd omgesprongen in religieuze gemeenschappen, vergat men wel eens de zogenaamde ‘driehoeksverhouding’. “Waag het niet iemand met een scherp en venijnig woord op de ziel te trappen,” vermaant Bernardus, “onder het voorwendsel dat je hem wil terechtwijzen. Vergeet niet dat Christus zich ook voor hem aan het kruis heeft laten slaan.”

De vredeestichter

De stiltejes postvattende vrede kent volgens Bernardus ook een groei. In zijn beroemde *Preek aan de clerici van Parijs* tekent hij die dynamiek bij drie soorten ‘vredelievende’ mensen:

Er is de mens van vrede: hij vergeldt goed met goed en wil, voor zover het aan hem ligt, niemand schaden. Er is ook de geduldige mens: hij vergeldt geen kwaad met kwaad (Rom 12,17) maar is zelfs in staat te verdragen wie hem schaadt. Ten slotte is er de vredeestichter: hij vergeldt kwaad met goed en is zelfs bereid vooruit te helpen wie hem schaadt. (...) De eerste heeft vrede voor zover het in zijn vermogen ligt; de tweede behoudt de vrede; de derde sticht vrede. Daarom verdient deze laatste zalig te worden geprezen met de titel van ‘zoon’. Hij doet immers het werk van een zoon die niet alleen na zijn eigen verzoening dankbaar is, maar ook anderen wil verzoenen met zijn vader.⁹

De groei in vrede koppelt Bernardus dus aan het hem zo dierbare paradigma van de drie 'staten' op de spirituele weg: de slaaf die zich laat bepalen door angst; de huurling die zich laat leiden door begeerte en de zoon die alleen de liefde als richtsnoer heeft. Enkel de vredestichter kan aanspraak maken op de titel van zoon. Zelf verzoend, helpt hij anderen zich eveneens met de Vader te verzoenen.

Vredestichters vervullen de rol van Christus in de gemeenschap, hoewel de Regel alleen de abt als plaatsvervanger van Christus (*vicarius Christi*) ziet. Bernardus laat wel enkele waarschuwingen horen. Ze zijn bedoeld voor de oren van zelfverklaarde vredestichters die geen zelfkennis hebben omdat ze zelfs nog geen begin gemaakt hebben met de 'terugkeer naar hun hart'. Daar ze niet thuis zijn op de plek waar de vrede zich moet vestigen, kunnen ze anderen evenmin vrede schenken. Voor hen die wel veel praten over vrede maar haar niet bewerkstelligen, heeft de abt ook geen goed woord. Hij noemt ze, met een neologisme, *pacidici*, praters over vrede, een quasi homofoon van *pacifici*, stichters van vrede.

Op schaamteloze wijze maakt de mens aanspraak op de rang van vredestichter en de rol van Gods zoon, terwijl hij nog niet eens de eerste lokroep van de Heer heeft gehoord die hem terugroept naar zijn hart. (...) Zorg ervoor dat niet de praters maar de stichters van vrede geloofd worden. Want niet zij die praten over vrede zijn zalig, maar zij die haar vestigen.¹⁰

Vrede stichten, het is een nobele zaak, maar slagen doet alleen hij of zij die de vrede van Christus ontvangt en bewaart in een gezuiverd hart.

Guerric Aerden ocso is monnik en novicemeester van de abdij van Westmalle. Hij vertaalt en duidt geschriften van cisterciënzermystici uit de middeleeuwen voor uitgeverij Damon in de reeks Middeleeuwse Monastieke Teksten en is kernredactielid van *De Kovel*.

¹ Benedictus van Nursia, *Regel. Richtsnoer voor monastiek leven* (Middeleeuwse Monastieke Teksten 7), Damon 2014.

² *De oneribus* 27,2.

³ *De Conversione (Conv)* 29; Nederlandse vertaling: *Ommeekeer. De omvormende kracht van Gods woord* (Middeleeuwse Monastieke teksten 1), Damon 2009, blz. 96.

⁴ *Speculum caritatis* III, 6-17.

⁵ *Sermones super Canticum canticorum (SCt)* 29,3.

⁶ *SCt* 29,4.

⁷ *De lesu puero* III, 24. Uitgegeven in de bundel *Affectus. De spirituele kracht van vriendschap en liefde* (Middeleeuwse Monastieke Teksten 2), Damon 2010, blz. 170.

⁸ *SCt* 29,5.

⁹ *Conv* 31; *Ommeekeer*, blz. 99.

¹⁰ *Conv.* 33.39.